

PÉTER LÁSZLÓ

„Az alapító atyák”

A kezdetekről még nagyon korán, a Délmagyarország 1961. október 29-i számában megírtam emlékeimet. Bővebb változata megjelent a Tiszatáj indulásának 20. évfordulóján ezeken a lapokon is, az 1967. márciusi számban, majd *Szegedi örökség* című gyűjteményemben 1983-ban. Társaim, akik velem alapították és indították e folyóiratot, még valamennyien éltek, és nem vonták kétségbe állításaimat: hallgatásukkal beleegyezésüket adták emlékeim hitelességéhez. Azóta mind meghaltak, egyedül maradtam. Most róluk emlékezem, abban a sorrendben, ahogyan ki-ki bekapcsolódott kezdeményezésembé: Lőkös Zoltán, Seres József, Ertsey Péter, Madácsy László nevét akarom az amúgy fölöttébb feledékeny utókor számára, ha márványba nem is, de fehéren feketén, maradandóan rögzíteni. Ahogyan én láttam őket.

Lőkös Zoltán

(*Szeged, 1925. aug. 5. – Budapest, 1999. nov. 8.*)

1935 szeptemberében egyszerre léptük át a Baross Gábor Gimnázium kapuját. Nyolc évig együtt koptattuk padjait, és hatodik, hetedik osztályos korunkban kezdtünk barátok lenni. A cserkészlet, a cserkészletben megkedvelt népdalok, majd a népi írók hoztak össze bennünket. 1943 őszén az egyetemet is együtt kezdtük. Ő magyar–történelem, én magyar–latin szakon. 1944 nyarán én mellhártyagyulladással feküdtem itthon, és Németh Lászlót meg Erdei Ferencet olvastam sorra, ő diáktársainkkal fölöslegesnek bizonyult tankcsapdát ásott az Ojtozi-szorosban. Onnan írta levelében rigmusát: *Ojtoz – ruhákat rojtoz*. Szerette az ilyeneket, bökverseket; cserkészletben az ismert dallamokra az ő rögtönzéseit énekeltük. Felsőbányán 1943-ban ezt: *A cserkésznek nincs távolság – Övé Gutin s a fél ország...* Nagymaroson meg 1947-ben: *Szokoljáról haza – otthon vár a kaja...*

1944-et eltérően éltük meg. Neki a szovjet csapatok fölszabadulást hoztak. Idős anyai nagyszüleit, akiket még márciusban Párizsi körút 36/B alatti lakásukon én is megismerem, júniusban Auschwitzba deportálták. Keller Márk (1876–1944) és Keller Márkné Rosenberg Sarolta (1878–1944) nem tért haza. Zoli édesanyját, Keller Máriát (1904–1976) mentesítette, hogy elvált férje keresztény volt. Zoli apja, a híres, több neves tudóst és közéleti férfit adó, evangélikus cipster család származéka, Laszgallner Tibor (1900–

1946), 1938-ban hagyta el családját. Tizenhárom éves fiának súlyos lelki sérülést okozott vele. Zoli is evangélikus volt, és diákkorában jeleskedett vallásos ifjúsági megmozdulásokban. Szavalt a templomban; gomblyukában Luther-rózsát hordott. Magam ugyan pópista vagyok, de többször voltam Zolival a kálvinista Kalmár Lászlóéknál bibliaórán is. Karácsony Sándort ott ismertük meg.

Zolit nagyban befolyásolta származása. A front közeledtével sem hagyta el szülővárosát. Én, csak félig gyógyultan, az utolsó kiürítő vonattal, október 8-án, a bátyámhoz mentem, Ózdra. Onnan november végén – már hazafelé készülődve – Rákospalotára, nagybátyámhoz. Ott vészeltem át az ostromot, onnan jöttem – Kecskemétiig gyalog – haza, 1945. január 13-tól 21-ig. Mivel sikerült Zoli jegyzeteiből kollokválnom, nem veszítettem el a félévet.

Hámory Jenőtől a gimnáziumban rendkívüli tárgyként gyorsírást is tanultunk. Én csak a *fogalmazásival* jutottam el a percenkénti 110 szótagig, Zoli viszont *beszédírást* is tudott. Ez alapozta meg újságírói pályáját. 1944. december 3-án a színházban, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front alakuló ülésén gyorsíróra volt szükség: az egyik ő lett. (A másik, úgy emlékszem, Fábíán Ferenc.) Utána ott maradt a Délmagyarország szerkesztőségében: szükség volt gyorsírástudományára. Távirati iroda még nem lévén, a híreket a BBC magyar adásából Zoli írta le, s tette gépbe. 1945-ben magyarította meg nevét.

A tárgy és a szó egységének modern módszertani elve alapján készült doktori értekezését 1947-ben a szegedi paprikatermesztés néprajzáról és szókinccséről Bálint Sándorhoz írta. Meg is jelent az Alföldi Tudományos Intézet Bartucz Lajos szerkesztette második évkönyvében, 1948-ban. Egyszerre avattak bennünket doktorrá. Erről *Szegedi seregszámla* (1999) című gyűjteményes kötetemben írtam.

Amikor 1945 nyarán a Délmagyarország kommunista pártlappá lett, Zoli még sokáig parasztpárti tudott maradni. A többpártrendszer fölszámolása után azonban neki is be kellett lépnie az MKP-ba. De 1952-ben – kispolgári származására és mentalitására hivatkozva – kirúgták a szerkesztőségéből, és kizárták a pártból. A konzervgyár adott neki kenyeret: egy időben a Kárász utcai mintaboltjukat vezette. Később üzemi könyvtáros, majd rövid ideig árvaházi nevelőtanár lett. Az volt 1955 nyarán is, amikor feleségül vette a pártbizottsági munkatársként megismert Lázár Ilonát. (Zoli tanúja én voltam. 1951-ben meg ő az én egyik tanúm.) Icát fölöttesei óvták ettől a házasságtól, mivel azonban mégsem szakította meg a kapcsolatot „kispolgári” udvarlójával, neki is fölmondtak.

1956 megint vízválasztó lett közöttünk. Én börtönbe kerültem, Zoli vissza a Délmagyarország szerkesztőségébe. Ettől kezdve pályája töretlen. 1961-ben főszerkesztő lett. 1968-ban Pestre hívták, s az akkor induló Magyar Hírlap főszerkesztő-helyettesévé nevezték ki. 1971-ben a Pest Megyei Hírlap főszerkesztője lett. Innen 1979-ben megint főszerkesztő-helyettesnek hívták vagy küldték a Magyar Nemzethez; 1982-ben ismét a maga gazdája lett: a Központi Sajtószolgálat főszerkesztője. Két év után, 1984-ben a Vasárnapi Hírek alapító főszerkesztője, 1996-ban az Esti Hírlap főszerkesztője. Innen kényszerítettek nyugdíjba egy év múltán. Ekkor már beteg volt. 1999. november 8-án hunyt el. Én búcsúztam tőle Farkasréten. Amit mondtam, következő kötetemben (*Mindenkor csak feléd nézek, Szeged, 2001*) olvasható.

A Tiszatáj indulására emlékező írásomban pedig megírtam, hogy vele kezdeményeztük a lapalapítást. Először az 1941–44 közt megjelent Délvidéki Szemle példája lebegett a sze-

münk előtt. Tehát nem elsősorban szépirodalmi folyóiratra gondoltunk, hanem olyanra, mint az egyetembarátok népszerű tudományos folyóirata volt: helyismereti szemle, Szeged és Dél-Magyarország kulturális örökségének föltárója, ápolója. Alföldi Szemle volt az első cím, amelyet mint a Szegedi Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Szabad Szervezetének elnöke *Egy folyóirat terve* című beadványomban 1946. április 10-én javasoltam Purjesz Béla rektornak. Indigós másolata ma is megvan valahol a limbusomban.

Az egyetemi tanács elutasította indítványomat. Nem akart „közösködni” az ifjúsággal. Azt válaszolták, indítson az ifjúság diáklapot, a tudományos folyóiratot meg bízza a professzorokra.

A diáklapot Zolival megindítottuk. Az Egyetemi Élet első és utolsó száma 1946 szeptemberében jelent meg, és igazolta Móra Ferenc híres megállapítását, amelyet először 1928 áprilisában a Szegedi Szemle első száma elé írt *Beköszöntő gyanánt*: mint a sivatagban – idézem kissé szabadon – az elhullottak fehérítő csontjai, úgy őrzik – egy-két szám, legfőljebb egy-két évfolyam után – befulladt folyóirat-kezdemények emlékeit a Somogyi-könyvtár polcain a csonka füzetek.

A Tiszatáj azonban ritka kivételként megcáfolta Mórának ezt a keserű metaforáját. Immár hatvan éve él, és az ország egyik legismertebb, történelmi jelentőségű időszaki kiadványává nőtt. Miután ugyanis az egyetemmel nem sikerült dűlőre jutnunk, fiatalabb és lelkesebb erőkhöz fordultunk. Seres Józsefben találtuk meg elsőként terveink helyeslőjét.

Seres József

(*Kunágota*, 1910. jan. 4. – Budapest, 1984. okt. 10.)

Magánúton végezte a polgári iskola első két osztályát, majd 1924-ben a szegedi Madách utcai polgáriban folytatta tanulmányait. Ekkor, itt látott életében először emeletes házat, nagy folyót, villamost, mozit, színházat. A színházban Kiss Manyit. „Szeged volt számomra – emlékezett a *Vallomások Szegedről* (1983) címmel szerkesztésében megjelent gyűjteményben – a nagy kaland, amelyre kicsi koromtól vágytam, és Szeged volt eszmélkedésem kezdete.” Utána a kiskunfélegyházi tanítóképzőbe iratkozott.

1931-ben szerezte meg tanítói oklevelét. Ősszel bevonult sorkatonának. 1932 februárjában félegyházi osztálytársaival (Darvas Józseffel, Békés Istvánnal, E. Kovács Kálmánnal, Székely Bélával) – elfogott leveleik alapján – kommunista szervezkedés vádjával letartóztatták. Így került másodszer Szegedre, a Béke utcai katonai fogházba. Ott ismerkedett meg az ugyancsak ekkor büntetését töltő Erdei Ferencsel. Barátságuk későbbi pályáján döntőnek bizonyult.

Két év fogház után állást nem kaphatott; falujában magántanítványoktól szerzett pénzeszkézből szűkösködött. A falukutató irodalomnak nem csak olvasója, hanem szülőfalujának szociográfusa (*Kunágota község társadalomrajza*, 1937). Ezt folytatta 1947-ben a *Válaszban Földreform Kunágotán* című tanulmányában.

Erdei üzent érte 1945 tavaszán, s az ő hívására jött harmadszor Szegedre: előbb a Délmagyarország szerkesztőségébe, a közben Pestre vitt Erdei Sándor olvasószerkesztői helyére, s egyúttal a Nemzeti Parasztpárt városi titkárhelyettese is lett. Megindította és szerkesztette a párt hetilapját, a Szegedi Szabad Szót, majd 1947–48-ban napilapját, a Szegedi Friss Újságot. Mind a kettőben munkatársa voltam. Amikor Karácsony Sándor égisze alatt 1946 márciusában megalakult a szabadművelődés szervezete, Madácsy László lett Szeged szabadművelődési felügyelője; Seres József, 1945-től a népművelési hivatal munkatársa, a helyettese. Madácsy egy év múlva visszatért a Baross Gábor Gimnáziumba, így posztját 1947. március 1-jével Jóska vette át. Harmincöt éves fejjel beiratkozott az egyetemre: különbözőzeti vizsgát tett latinból, matematikából, és kollégánk lett a bölcsészkaron. Tagja lett a Kálmány Lajos Körnek, s a szerkesztésében megjelent füzet sorozatában *A röszei paprikások társadalma* (1947), az Alföldi Tudományos Intézet második évkönyvében *Sándorfalva szociográfiája* (1948) címmel, a Tiszatáj első számában pedig Táperől, a tápai földreformról írt maradandó értékű társadalomrajzot.

1950-ben középiskolai tanári oklevelet szerzett. Akkor szűnt meg a szabadművelődési felügyelőség. Kis ideig tanított a rókusi általános iskolában, majd a Radnóti gimnáziumban. Sajnáljuk, hogy nemsokára fölvtették a kultuszminisztériumba: Szeged irodalmi és művelődési életének értékes és szorgos munkását veszítettük el. 1963-tól a Tankönyvkiadó felelős szerkesztője, majd főszerkesztő-helyettese volt. Sok könyv bábája, a Vajda János kritikai kiadás 4. és 5. kötetének (1972) szerkesztője és néhánynak (*Verselemzések*, 1970; *Szépprózai művek elemzése*, 1976) írója is. Főként a gyermek- és az ifjúsági irodalom szakértőjeként vált neve ismeretessé.

A Tiszatáj megalapításában ő volt triumvirátusunk harmadik tagja. De mint szabadművelődési felügyelő hármunk közül ő tehetett a legtöbbet. A Délmagyarország 1947. január 24-i tudósítása számolt be a szabadművelődési tanácsnak a városházán, a közgyűlési terem melletti „kisgyűlési teremben” tartott előző délutáni üléséről. Alighanem névtelenül Lőkös Zoltán írta:

„A továbbiakban Seres József a Kálmány Lajos Kör által megindított folyóirat-kezdemenyezési akcióról beszélt. A szabadművelődés örömmel támogatja a Kálmány Lajos Körnek azt a kezdeményezését, hogy szegedi színvonalas időközi szemlét jelentessen meg. Anyagi támogatás ügyében átiratot intézett a városhoz is, hogy lehetőség szerint már februárra megindulhasson a lap.”

Emlékszem erre az ülésre, hiszen „mint vendég” jelen voltam. A legtöbben nemigen hittek a tervezett folyóirat életképességében, de szokás szerint nagy hévvel vitáztak – a nevérol! Az Alföldi Szemlét már mi is elejtettük, mert nagyon tudományos ízűnek tetszett; de elhangzott javaslat, hogy Albatrosz legyen a lap. Nagy tábora lett Madácsy László előkelősködő Aurórájának meg a később Vásárhelyen meg is indult Délszigetnek.

Végül a Juhász Gyula költészetével megtámogatott javaslatom győzött: a Tiszatáj.

Hogy is írta éppen a költő? „Az ilyen bábaságra vagy nagyon büszke az ember, vagy pedig nem akar emlékezni. Attól függ minden, hogy a gyerekből holmi híresség válik-e, vagy pedig szégyent hoz a szülőjére.”

Ezen az ülésen jelen volt Ertsey Péter is. Ekkor ismerkedtünk meg.

Ertsey Péter*(Pápa, 1921. okt. 21. – Szeged, 1971. okt. 3.)*

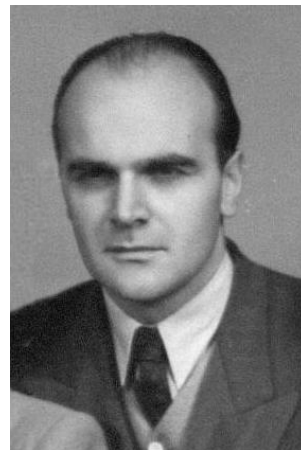
Együtt távoztunk a városházáról, és – naplóm tanúsága szerint – még sokáig tárgyaltunk a Stühmer sarkán a hidegtől kivörösödött orral. (A mai szegedieknek már meg kell mondani, hogy a kávéjáról híres Stühmer évtizedeken át a Széchenyi térnek és a Kárász utcának a Tisza felé eső sarkán volt.) Szörnyen zavart, hogy Ertsey folyton szerkesztő úrnak szólított. Én meg doktor uraztam. Egy hét múlva, amikor a lakásán folytattuk a tárgyalásunkat, Füssy László és Lőkös Zoli jelenlétében följánlotta a pertut.

Ertsey Péter jogi tanulmányokat folytatott a kolozsvári és a szegedi egyetemen. 1946-ban doktorált. 1941-től postatiszt volt Szegeden. 1953-tól a Somogyi-könyvtár munkatársa, 1955-től – Lódi Ferenc mellett – igazgatóhelyettese. 1954-ben az egyetemi könyvtár dolgozójaként én szerkesztettem igénytelen külsőségű, de igen hasznos kiadványát *A Somogyi-könyvtár szegedi folyóirat- és hírlapanyagának bibliográfiája* címmel.

Mint Lódi, Ertsey is költő volt: első verseskötete (*Neve se volt*) 1943-ban, a második (*Napnál fényesebb*) 1944-ben jelent meg Szegeden. Feleségének korai halála (1952) után adta ki emlékező verseinek gyűjteményét (*Szívek szíve*, 1953). Három gyermekkel maradt özvegy; a síremlék fölállításához hozzájárulásként én is vásároltam ebből az akkori nehéz könyvkiadási viszonyok miatt stencilezett sokszorosításban, saját kiadásban megjelent kötetből. Enyém a 12. példány ezzel az ajánlással: *Régi barátság jeléül*. Családjá második (1953) és harmadik házasságából (1958) még egy kislánnyal és egy kislánnyal szaporodott. Közben otthagyta postai segédtitkári állását, és a Tiszatáj kiadójaként jutott szerény jövedelemhez.

Azt hittem, legjobb barátaim közé tartozott. Az ötvenes években ő ajánlotta föl, hogy eldugja néhány veszélyes könyvemet, köztük Váry Albertnek *A vörös uralom áldozatai Magyarországon* (1922) című, apámtól örökölt ritka példányát. Évekig nála is voltak, de azután egyszer szólt, hogy tovább nem tudja biztonsággal őrizni őket, s visszaadta. Valami vízhatlan anyagba csomagolva elástam az udvarban, de később, amikor meg akartam nézni őket, kiderült, hogy szétmállottak a földben. De Ertsey nem árult el. Annál meglepőbb, hogy 1957 és 1961 között – előbb Erdősi, majd Dugonics fedőnéven – milyen szorgalommal és részletességgel, leplezetlen gyűlölettel írt rólam jelentéseket a rendőrség III/III-as alosztálya számára. Ezeket *Az én besúgóim* (2007) címmel egyidejűleg, most tetszem közzé. El nem tudom képzelni, mivel vehették rá erre a gyalázatos szerepre.

A Tiszatáj megalapításában teljesített munkájáról korábbi emlékezéseimben, tehát még az ő életében, a Stühmer előtt, majd az ő lakásán folytatott beszélgetésünkre utalva ezt írtam: „Ertsey ettől kezdve kapcsolódott be az előkészítő munkába, sőt jórészt neki volt köszönhető, hogy az induláshoz anyagi alap is került.” Ezen a történetek ellenére sincs okom változtatni. A Tiszatáj és Ertsey Péter neve elválaszthatatlan. Erről a folyóirat kronikásának, Gyuris Györgynek könyve (*A Tiszatáj fél évszázada. 1947–1997*. 1997.) hiteles bizonyíték.

Madácsy László*(Sándorfalva, 1907. dec. 22. – Szeged, 1983. szept. 16.)*

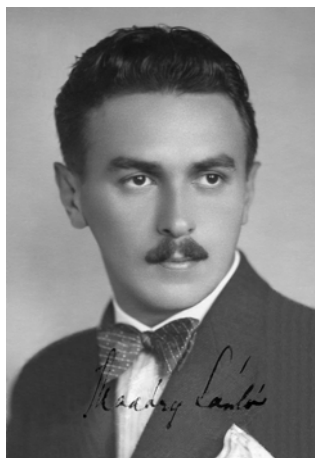
Madácsy László tanárom volt a Baross Gábor Gyakorló-gimnáziumban: 1939 és 1941 közt, az ötödik és hatodik osztályban franciára tanított. Hangulatember volt; többet tanultunk a hetedikben és nyolcadikban Krammer Jenőtől.

Szabadművelődési felügyelősége idején bejárógattunk hozzá a városházára. Emlékszem, egyszer a Széchenyi téren valami rendőrségi díszfelvonulás volt, s a városháza ablakából néztük. Madácsy gúnyosan idézett valamely francia szerzőt, talán Anatole France-ot: ahol a katonaság leszerepelt, ott a rendőrség veszi át a parádét. Egyetértettünk.

A Baross gimnáziumot, ahova Madácsy 1947-ben megunt tisztviselősködése után visszatért, éppen századik születésnapján, 1951-ben megszüntették. Még akkor is kiváló tanári karának minőségét bizonyítja, hogy java részüket főiskolára, egyetemre helyezték át. Madácsy a tanárképző főiskola magyar tanszékére került, majd onnan 1957-ben docensként az egyetem romanisztikai tanszékére. 1964-ben megszerezte a kandidátusi fokozatot. 1976-ban az újból önállósult francia tanszékre kapott egyetemi tanári kinevezést. 1978-ban nyugállományba vonult.

A Délmagyarország 1954. június 16-i számában a szegedi írócsoport nevében Ertsey Péterrel tettem közzé a következő közleményt: *Határozat Szegedi Irodalmi Múzeum létesítésére*. Bevallom, azt reméltem, ha megvalósul, engem bíznak meg vezetésével. Annyi lett belőle, hogy 1955-ben a múzeumnak irodalmi osztálya lett, s ennek vezetésével Bálint Alajos igazgató a barátját, Madácsy Lászlót bízta meg. Bálint Alajos rám, egykori karcagi meg makói múzeumigazgatóra féltékeny volt; megakadályozta, hogy visszakerüljek Szegedre. Hencz Aurél jóvoltából sikerült mégis 1954-ben, az egyetemi könyvtárba. 1957-ben, míg börtönben voltam, onnan rúgtak ki. Szabadulásom után, 1958-tól, akadémiai célhitelből évenként meghosszabbított szerződéses alapon dolgozva az egyetem magyar irodalomtörténeti tanszékén Ilia Mihállyal a Juhász Gyula kritikai kiadáson, rendszeresen találkoztam Madácsyval. A múzeum Juhász-anyagát a kritikai kiadáshoz vonakodva adta kölcsön.

Én viszont gyanútlanul kölcsönadtam neki Eőrsi Júlia *Tiéd a sírig* (1957) című könyvét, amelyet én szerkesztettem, és amely akkor jelent meg, amikor börtönben voltam. Ennek alapján írta meg Madácsy a Tiszatáj 1958. májusi számában a Féja Gézárt támadó cikket *Csak lassan a lapáttal, sírásó urak* címmel. Rosszul esett, hogy az érveimhez fölhasznált lapszéli jegyzeteimet, kutatásaim alapján pótlólag beszűrt keltezéseimet anélkül aknáztta ki, hogy hivatkozott volna rájuk, rám. Egy alkalommal meg arra kértem, engedje át nekem a múzeum irodalmi osztályának vezetését: ő mint viszonylag jó fizetésű egyetemi docens nincs rászorulva a mellékesre, míg nekem, a bizonytalan és ideiglenes állású „börtöntölteléknek”, nagy szükségem volna rá, s korábbi múzeumi tevékenységemmel, főként makói József Attila-kutatásaimmal, bizonyosságát adtam hozzáértésemnek. Elutasított.

A Tiszatáj megalapítása körüli szerepét annak idején pontosan leírtam. Eredetileg főszerkesztőnek a Délvidéki Szemle utolsó szerkesztőjét, Koltay-Kastner Jenő professzort, az olasz tanszék vezetőjét kértük meg. Az előfizetési fölhíváson, amelyhez perforált megrendelőlap volt csatolva, még ő szerepelt főszerkesztőként. Ugyanott szerkesztőként Madácsy és az én nevem van rajta. Madácsy mint szabadművelődési felügyelő került a szerkesztőbizottságba. Hogy ne mondjam: mint Pilátus a Credóba. A többiek, némileg koalíciós alapon: Antalffy György, Bibó István, Bálint Sándor, Donászy Kálmán, Ertsey Péter, Magyar László, Seres József, Lőkös Zoltán.

Koltaynak nem tetszett a Tiszatáj neve, és ezért – ezért! – nem vállalta a főszerkesztőséget. Így rukkolt előre Madácsy László. Az ő helyére meg szerkesztőnek Ertsey Péter, egyben felelős kiadó.

Bár az első számot én állítottam össze, és a nyomdában is ott lábatlankodtam a két kitűnő szedő, Gabnai János és Mayer Pál mellett, én sem lettem szerkesztő. Annak idején már megokoltam: „Nevem tehát nem került az első számra, hiába unszolt még a nyomdában is, a szám készülte közben velünk együtt ott bábáskodó Madácsy László, nem hagytam. No, nem szerénységből, hanem mert tanári szakvizsga előtt álltam, s nem akartam magam ellen kihívni kedves professzorom, Marót Károly figyelmét. Hátha valamicske elnézésre is szükség lesz a latin vizsgák során, s akkor súlyosbító körülménynek számíthat, ha netán az ifjú tanárjelölt, a beképzelt »szerkesztő«, némi hiányokról tesz tanúbizonyságot a klasszikus auktorok ismeretében...”

Ehhez sincs hozzátennivalóm.

